

և ազեղատեսու որոյ և 22 ամաւ յետ չէր բնաւ խօսեցեալ ընդ ումեք, և յայնմ աւուր հրամայեաց նմա կաթուղիկոս, և նա հնազանդեալ առ ժամայն բարբառեցաւ»:

Մ. Խ.

ՀԻՆ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ ԱԶԳԵՅՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԵՒ ԿԵՐՊԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ.

Արևելագէտներէ միջազգային Ժ. Կ. համաժողովում, որ տեղի ունեցաւ Համբուրգում այս սեպտեմբերի 5—10-ին, Հայդելբերգի համալսարանի աստուածաբանութեան պրոֆեսոր հայագէտ Մերքս մի դասախօսութիւն կարդաց՝ «Հին Կտակարանի ազգեցութիւնը տիեզերական պատմութեան զարգացման և կերպաւորութեան վրայ» վերնադրով: Այդ դասախօսութիւնը ժողովականների կողմից արժանացել է մի բոլորովին մասնակի հաւանութեան, ինչպէս յայտնում է Hamburger Nachrichten թերթը, տալով յիշեալ դասախօսութեան բովանդակութիւնը, որից և մենք առնում ենք:

Այն, ինչ որ մենք համաշխարհային պատմութիւն ենք անուանում, այնպիսի կարևոր տեղ է բնում քաղաքակրթեալ մարդու գիտակցութեան, փիլիսոփայութեան և կրօնի մէջ, որ ինքն ըստ ինքեան հարց է ծագում — ինչպէս է առաջ եկել «համաշխարհային պատմութիւն» գաղափարը: Այս գաղափարն իր պատմութիւնն ունի. նա գլուխ է եկել հելլենականութեան և երբայականութեան ձուլումով: Իւրաքանչիւր պատմութիւն ի բնէ ազգային է: Հերոդոտ արդէն մեծ հետաքրքրութիւն է ցոյց տալիս շրջաբնակ ազգերի պատմութեան համար՝ թէպէտ նա էլ օտարների մասին պատմում է միայն այն, ինչ որ յոյներէ հետ առնչութիւն ունէր: Յետագայ յոյն պատմիչները, ինչպէս օրինակ Քսենոֆոն, Թուկիդիդէս, այս տեսակէտով աւելի յա-

առաջագիմուծիւնն ցոյց չեն տալիս: Յառաջագիմուծիւն տեսնում ենք մենք մանաւանդ յանձին Պոլիբիոսի: Երբ յունականութիւնն արդէն ընկել էր և նա Հռոմում էր ապրում, սկսեց այն միտքը պաշտպանել, թէ պատմութիւնն իսկապէս անտարբեր տենչանքների մի շարք չէ: Պատմութեան մէջ նա մտցնում է մի բարոյական գաղափար, այն դատողութեամբ թէ՛ արդեօք բոլոր ժողովրդներն նուաճելը Հռոմի իշխանութեան տակ մի բաղդաւորութիւնն չէ՞, և թէ՛ հասկանալի չէ՞ պատմութեան մէջ մի ղեկավարող զօրութեան գոյութիւնը: Եւ այսպէս աշխատում է նա գէպքերը փոխադարձ կապակցութեան մէջ հասկանալ, նաև պատմութեան մէջ բաժանում է դիսուլաճական պատճառները ներքին իրական պատճառներից: Այդ կերպով նա տարածում է իր հայեացքը ամբողջ ընդարձակ աշխարհի վերայ, կամենում է մի «ընդհանրական պատմութիւն» գրել, սակայն նա շատ քիչ տեղեկութիւն ունի աշխարհիս չորս կողմերի երկրներէից: Յառաջագիմուծիւնը նրանումն է, որ այստեղ ազգերը մի բարձրագոյն միութիւն են ներկայացնում, դէպի մի որոշ նպատակ ուղղուում:

Այն գաղափարը, թէ Հռոմի պետութիւնը մի իդէալի լրումն է, ուրիշներն աւելի առաջ են տանում: Հարիւր տարի յետոյ, Կեսարի ժամանակ, առաջ է գալիս «կոյնէ յիստորիա»-ի (ընդհանուր պատմութիւն) գաղափարը, ինչպէս գործ է ածում Քիոզոր, որ Ստոյիկեան գաղափարների հետեոյն է: Նրա կարծիքով, ինչպէս որ ստաղերը մի միութիւն են ներկայացնում՝ մի պետութիւն, այնպէս և կայ աշխարհիս վրայ մի ընդհանուր դրութիւն, մի հանրամարդկային պետութիւն, որի քաղաքացիներն են առանձին առանձին ժողովուրդները: Այս գաղափարն այլևս առաջ չի տարւում: Էպիկտետ ասում է, միանգամայն կրօնական իմաստ տալով իւր խօսքին, թէ բոլոր մարդիկ Ստեղծող ունին՝ մի Աստուած:

Մինչև այստեղ էր հասել հեթանոս աշխարհը: Սակայն գաղափարում էր դեռ այն բոլորը, ինչ որ համաշխարհային պատմութիւնը կարելի է դարձնում, յատկապէս ժամանա-

կազմութիւնը: Այս միտքն արդէն զբաղեցնում էր Գիողոս-
րին: Այսպէս փորձեց նա գրել մի յոյն — հռոմէական ժա-
մանակագրութիւն, արոյական պատերազմից մինչև քաղաքա-
ցիների պատերազմը 1138 տարի հաշուելով: Սակայն այստեղ
եգիպտական, բարեւոնեան, ասորեստանական անցքերը հա-
շուի չեն առնուում, որովհետև նրանք այս շաղքի տակ բե-
րուել չէին կարող: Արեւմուտքի և արևելքի պատմութիւն-
ներն իրար հետ կապակցելու կարիքն առաջ եկաւ քրիս-
տոնեաների հեթանոսների հետ շփուելուց յետոյ, երբ Հին
Ատախարանը հեղինականութեան կողմից ընդունելութիւն
դառաւ Հրէական պատմութիւնն էլ ազգային է, ունի զրոյց-
ներ և անգական աւանդութիւնների, առանձին ցեղերի զիւ-
ցազներգութիւնների, սիրային և ամուսնական պատմութիւն-
ներ: Ապա գալիս է անցումը դէպի ժամանակագրականը, և
վերջապէս հիւսիսային և հարաւային պետութիւնների իտ-
կական պատմութիւնը: Յիշատակելի է, որ Հին Ատախարանի
պատմութիւն գրողները դէպի յետ են գնում մինչև իրենց
օրէնքի ծագումը, և սպա աւելի ևս յետ: Այստեղ է ա-
ռաջին անգամ ծագում մարդկային սեռի մի լինելու դա-
դափարը, որ իւրացնում են յոյները Ա. դարում (Ք. ծ.
ա.), և այնուհետև պատմութիւնը ընդունուում է իբրև մի
ամբողջութիւն, որի կառավարողն է Աստուծուց տրուած բա-
րոյական ոյժը: Եւ այսպէս պատմութեան ասպարէզը դառ-
նում է անկեղերքը, իսկ վախճանը՝ բարոյական նպատակա-
կէտը: Բարոյական աշխարհն իր էութեամբ ըմբռնել — ահա
ինչ է մեր նպատակը:

Շուպին հասելը ասում է՝ մարդիկ պարաւոր են պատ-
մութիւնը, ինչպէս բանականութիւն, իրենց առաջնորդ ըն-
տրել: Աւստի անհրաժեշտ է, որ պատմութիւն գրելիս նա-
խադասուին զեկավարող մտքերը, և ոչ թէ անթիւ անտար-
բեր գիպուածներ: Պատմութեան մէջ այս նպատակին հաս-
սել են առաջին անգամ Հին Ատախարանի պատմութեան
գրուածները. նոցանից 800 տարի յետոյ հալիւ յոյները
հասնում են այդ նպատակին: Չուր տեղ չեն իրենք հրէա-
ները գոցա մարդարէների ձեռքով դրած համարում: Մար-

գարէների գործունէութեան նպատակն էր ցոյց տալ ատուածային գաղափարի իշխելը, նախախնամութեան պաշտպանութիւնը պատմութեան ընթացքի մէջ: Արդէն Ամովսը ժխտում է, թէ հրէայ ժողովուրդը միայն ընտրեալ է, որովհետեւ այդ չէր համապատասխանում միաստուածութեան համաշխարհային տեսութեան:

Համաշխարհային պատմութեան իրական կողմն էր այս: Նրա ձեւական կողմը ժամանակագրութիւնն է, որ կազմուում է նոյնպէս այստեղ:

Աերջին ժամանակներս շատ է խօսուում Բաբելոնի և Աստուածաշնչի (Հին Ատակարան) փոխադարձ յարաբերութեան մասին, իբր ամէն տեսակ մանրամասնութիւններ մէկը միւսից է փոխ առել: Ար Բաբելոնի Փիւնիկիայի և Իսրայէլի մէջ փոխադարձ շփումներ են տեղի ունեցել՝ այդ յայտնի էր մեզ փաղուց: Այդ գտնում ենք արդէն Բերոսոսի մօտ (Եւսերիոսի գրքում): Բեռազիր արձանագրութիւններն այս տեսակետով շատ նոր բան չեն երևան հանել: Նախնական պատմութեան (Մենդ. 1—12) ամէն տեսակ առարկայական գուգակչիւնների մէջ, որ տալիս է Բաբելոնի պատմութիւնը, կայ մի հիմնական առարբերութիւն: Բաբելացիներն ու Փիւնիկիցիք նիւթապաշա են և էլօլուցիոնիստ, իսկ Իսրայէլացիք նախախնամող Աստուծոյ ժողովուրդ: Փշոսիր բերող վաճառականներ կամ ոսկի պեղող հանքագործներ չեն, որոնք ստեղծել են Չեւի կամ Աթենասի իդէալական պատկերը: Յիդիսան է գլուխ բերել այն, գնելով նրա մէջ իր ստեղծագործող գաղափարը: Նա կստեղծագործէր նաև այն գէպքում, եթէ նրան փոխարէն փողսկրի և ոսկու մարմար և բրոնզ տային: Այսպէս և Հին Ատակարանի պատմիչները նիւթի մէջ մտցրել են գաղափարը և այդ կանէին, եթէ նոյն իսկ ձեւքի տակ չունենային այն նիւթը, որ նրանց առաջ էր դրուած, այլ մի ուրիշ նիւթ: Այս գէպքում ուրեմն փոխառութիւնների խնդիրը կարևոր չէ: Իշխող գաղափարները պէտք է ինկատի ունենալ, իսկ մանրամասնութիւնները մի կողմը թողնել:

Հին Ատակարանի ժամանակագրութիւնը միջոց էր գա-

նազան աղբերի պատմութիւնը միացնելու. իսկ քրիստոնէական ջատագոյնները պատրաստեցին հելլենական և հրեական պատմութիւնը միացնելու հոգը: Հնում Աղեմէս Աղէքսանդրացին, իսկ նոր ժամանակներում Նլայերմախէր պնդում են, թէ քրիստոնէութեան նախապատրաստութեան գործում աշխատել են հաւասար չափով թէ հրէաները և թէ յոյները: Աւսերիոսի եկեղեցական պատմութիւնն սկսում է Բանի գործունէութեան նկարագրութիւնով. իսկ նրա քրոնիկոնը կազմուած է Հին Ասակարանի հիման վրայ, Յուլիոս Աֆրիկացու հետեւողութեամբ: Այսպիսով Աւսերիոսի եկեղեցական պատմութիւնը ներկայացնում է մի խառնուրդ յոյն պատմութեան և Հին Ասակարանի պատմական ըմբռնողութեան ու ժամանակագրութեան:

Համաշխարհային պատմութեան գաղափարն արդիւնք է ուրեմն հին — քրիստոնէական փիլիսոփայութեան, որը պատմութեան ամբողջութիւնը մի սխառեմի վերածեց: Արարներէ մէջ չէր կարող ծագել համաշխարհային պատմութեան գաղափարը, որովհետեւ նրանց պակասում էր մի միացնող սկզբունք: Իսլամը բաժանում է բոլոր ժողովուրդներին երկու մասի — նուաճողներ և նուաճուողներ, մինչդեռ համաշխարհային պատմութեան գաղափարը կառուցուել է եզրայրութեան վրայ:

Ա. Ս. Բեղեան.

Նորերս լոյս տեսաւ Հայլէի համալսարանի աստուածաբանութեան անուանի ուսուցչապետ Փր. Լօօֆսի Sym-bolik (Բաղդադական Դաւանագիտութիւն) գրքի Ա. հատորը, որ խօսում է Արեւելեան եկեղեցիների ու Կաթոլիկ եկեղեցու մասին (Բ. հատորի մէջ կմտնեն Բողոքական դաւանութիւնները): Իւր տեսակի մէջ նորագոյն և ամէնից կա-